

Lidija Bakota

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
lbakota@foozos.hr

 <https://orcid.org/0000-0002-1926-1580>

Zoolingvistička analiza poslovice u časopisu hrvatskog društva za zaštitu životinja *Živobran* na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće

Sažetak: Poslovica je sažeta, gramatički dovršena izreka nastala kao odraz životnog iskustva ili mudrosti govornika određenog sociokulturnog prostora. Utemeljene na tradiciji, odnosno na izvanjezičnom stvarnom, konkretnom iskustvu govornika, poslovice učestalom uporabom s vremenom postaju dio kolektivnog iskustva i poprimaju sveopće značenje. Stoga imaju važnu didaktičku i moralističko-poučnu funkciju u jeziku kolektiva. U radu se istražuje zastupljenost poslovice (mudrih izreka) u glasilu (časopisu) hrvatskoga društva za zaštitu životinja *Živobran* (1894.–1904.). Analizirani korpus čine poslovice u kojima se kao subjekt najčešće javlja životinja odnosno čovjek i njegov odnos prema animalnom svijetu. Analizom će se zoonimske paremiologije problematizirati i moralno-etička pitanja u kontekstu kulturne zoologije i bioetike. Zoonimska paremiologija na stranicama *Živobrana*, glasila (časopisa) hrvatskoga društva za zaštitu životinja otkriva povijesno-kulturne predodžbe o animalnom svijetu hrvatskoga čovjeka na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće.

Ključne riječi: zoolingvistika, paremiologija, časopis *Živobran*

1. *Živobran* (1894.–1904.) – glasilo hrvatskoga društva za zaštitu životinja

Hrvatsko društvo za zaštitu životinja osnovano je 1884. godine u Zagrebu.¹ Njegovi su utemeljitelji i pokrovitelji bili: „...carica i kra-

¹ Zagreb nije bio jedini tadašnji hrvatski grad koji je imao osnovano društvo za zaštitu životinja. Zagrebački su primjer slijedili i drugi hrvatski gradovi te se 1894. godine osnivaju

ljica Jelisava, kraljeva udova nadvojvodkinja Stefanija, feldmaršal nadvojvoda Albrecht, nadvojvoda Josip, nadvojvoda Leopold Salvator, nadvojvoda Franjo Ferdinand od Austrije-Este.“ (*Živobran* 1895, sv. I: 66).² Osnovano društvo za zaštitu životinja u Zagrebu slijedilo je mnoge tadašnje europske gradove u kojima su društva za zaštitu životinja bila vrlo aktivna i među građanstvom dobro prihvaćena.³ Moto je hrvatskoga društva za zaštitu životinja bio: *Čast je ljudem, Bogu drago, ne dat mučit niemo blago*.

Hrvatsko društvo za zaštitu životinja na kraju 19. stoljeća (1894.) počinje tiskati glasilo *Živobran* s namjerom informiranja svoje čitateljske publike o zaštiti životinja (ptica, tegleće marve, goveda, peradi, pasa i mačaka). *Živobran* je nastao po uzoru na mnoga onodobna europska društva za zaštitu životinja koja su također tiskala svoje časopise, izvještaje, plakate, poučne članke i kalendare s namjerom informiranja, prosvjeđivanja, odgajanja i obrazovanja građanstva u kontekstu zaštite prirode i životinjskoga svijeta u njoj.⁴ Obilježje je *Živobrana* tijekom deset godina izlaza (1894.–1904.) objavljivanje hrvatskih administrativno-poslovnih tekstova (uredbi, zakona, pravilnika, izvješća, statuta, kaznenih prijava) o zaštiti životinja.⁵ Riječ je o stručnom glasilu koje slijedi stil časopisnog oblikovanja kao i većina novina tiskanih u Hr-

društva za zaštitu životinja u Karlovcu, Našicama i Vukovaru, 1896. u Bjelovaru, a 1902. u Šibeniku. O osnivanju društava za zaštitu životinja u Hrvatskoj redovito je svoje čitateljstvo obavještavao *Živobran*.

² U zagradi se navodi godina izdanja glasila, broj sveska i broj stranice.

³ U 19. stoljeću u mnogim su europskim gradovima osnovana društva za zaštitu životinja, naprimjer u Amsterdamu, Antverpenu, Beču, Berlinu, Bremenu, Budimpešti, Bruxellesu, Baselu, Dresdenu, Dortmundu, Frankfurtu, Glasgowu, Grazu, Hamburgu, Hanoveru, Klagenfurtu, Kölnu, Linzu, Lepzigu, Londonu, Lisabonu, Lyonu, Milanu, Madridu, Münchenu, Parizu, Poznanju, Pragu, Rigi, Rotterdamu, Rimu, Stuttgartu, Trstu, Varšavi, Zürichu... Više o tome u: „Rad zagrebačkoga društva za zaštitu životinja,“ *Živobran*, sv. II (1895): 61–62.

⁴ Tako su, naprimjer, suvremenici *Živobrana* bili časopisi: *Der Thierfreund* (Beč), *Der klaine Thirfreund* (München), *Zeitschrift des Verbandes rheinisch westfälischer Thierschutz-Vereine* (Köln), *Androcus* (Dresden), *L'ami des animaux* (Ženeva), *Zoophile* (Lisabon). Više o tome u: „Rad zagrebačkoga društva za zaštitu životinja,“ *Živobran*, sv. II (1895): 59.

⁵ Na stranicama su *Živobrana* objavljeni mnogi administrativno-poslovni tekstovi. Navest ćemo samo neke: *Zakon o zaštiti ptica od 2. kolovoza 1893.*, *Zakon o lovu za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju od 27. travnja 1893.*, *Pravila zagrebačkoga društva za zaštitu životinja*, *Poslovník „Živobrana“ Kluba zagrebačkoga društva za zaštitu životinja u Vukovaru (20. kolovoza 1894.)*, *Izvjestaj glavne skupštine za zaštitu životinja u Zagrebu (počevši od 1893. godine)*, *Izvjestaj o prijavama gradske redarstvene straže u Zagrebu o mučenju životinja (počevši s godinom 1893.)*, *Statut Živobranskoga doma* (1904.).

vatskoj do kraja 19. stoljeća.⁶ U podnaslovima se tadašnjeg hrvatskog tiska najčešće navodilo da je riječ o glasilu za politiku, ili za znanost, za zakonske odredbe, za umjetnost, za gospodarstvo i sl.⁷ Iako će se glasilo zagrebačkoga društva za zaštitu životinja (1896.–1903.) *Živobran* preimenovati u *Časopis za živinozaštitu i živinoznanstvo hrvatskoga društva za zaštitu životinja* (1903.–1904.) te sve više poprimiti oblik današnjih časopisa, zakonske će odredbe biti njegovim sastavnim dijelom sve do kraja izlaženja 1904. godine. Časopis će većinom imati stalne rubrike koje će se vremenom javljati u neznatno izmijenjenim inačicama: *Gospodarstvene viesti*, *Gospodarstvene živobranske viesti*, *Viesti stranih društva*, *Različite viesti*, *Razne viesti*, *Poučne viesti*, *Domaće viesti*, *Viesti*, a od 1899. godine pa sve do kraja izlaženja donosit će i književne tekstove animalističke tematike u rubrici *Listak*. Od 1894. do 1898. glavni je urednik glasila bio Josip Medved, tiskala ga je Dionička tiskara, a od 1899. do 1904. glavni je urednik bio Mirko Goranić (Tkalec), a glasilo, kasnije časopis, tiska A. Brusina u Zagrebu. Od 1899. godine *Živobran* postaje mjesečnik sve do posljednjeg broja 1904. godine.

Živobran je u deset godina tiskanja (1894.–1904.) bio suvremeni časopis za živinozaštitu i živinoznanstvo (kako stoji u njegovu podnaslovu) te je svjedočio o radu članova hrvatskoga društva za zaštitu životinja, njihovih aktivista i volontera.

2. Poslovice

„Poslovica je govorna i pisana forma koja spada u mikrostrukture i koja ima, između ostalih, važnu didaktičku, poučnu funkciju u jeziku, a utemeljena je na tradiciji. Ona obično uopćava životne pojave, ima

⁶ O obilježjima hrvatskoga novinstva 19. i prve polovice 20. stoljeća vidjeti radove: Marina Vinaj, „Građa za bibliografiju osječkih novina: 1848.–1945.,” *Knjižničarstvo: glasnik Društva knjižničara Slavonije i Baranje*, vol. 7, br. 1–2 (2003): 7–35; Lana Hudeček, „Jezične značajke novinskih naslova,” u *Jezik i mediji – jedan jezik: više svjetova*, ur. J. Granić (Zagreb – Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 2006), 297–303; Jadranka Mlikota, „O početku osječkoga novinstva na hrvatskom jeziku,” *Filologija*, br. 56 (2011): 83–110; Vlasta Rišner i Maja Glušac, *Kroz mijene i dodire publicističkoga stila* (Osijek: Filozofski fakultet u Osijeku, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, 2011); Vlasta Rišner, „Jezik hrvatskih novina i časopisa u 19. stoljeću,” u *Povijest hrvatskoga jezika, knjiga 4.: 19. stoljeće*. ur. Josip Lisac, Ivo Pranjković i Marko Samardžija (Zagreb: Croatica, 2015), 245–299; Vlasta Rišner i Jadranka Mlikota, „Jezik hrvatskih novina i časopisa u 20. stoljeću,” u *Povijest hrvatskoga jezika, knjiga 5.: 20. stoljeće*, ur. Ivo Pranjković i Marko Samardžija (Zagreb: Croatica, 2018), 245–301.

⁷ Vinaj, „Građa za bibliografiju osječkih novina 1848.–1945.,” 7–35.

relativno ustaljenu površinsku strukturu koju prate specifična prozodij-ska obilježja (rima, aliteracija i sl.)⁸ odnosno poslovica je maksimalno „kratka, ali semantički, estetski, strukturno i funkcionalno cjelovita jedinica izuzetne slikovitosti i retoričkog potencijala.“⁹ S obzirom na preneseno značenje poslovice je slična metafori – skraćenoj poredbi u kojoj se prijenos značenja s jedne riječi na drugu temelji na sličnosti. Zbog svoje paraboličnosti poslovice možemo smatrati i globalnim metaforama.¹⁰ Po svojoj strukturi poslovice su uglavnom izjavne rečenice, a mogu biti i svojevrсни citati odnosno strukture koje govornik preuzima kao gotove uklapajući ih u konkretan trenutak.¹¹ Poslovice i izreke smatraju se i frazemima u širem smislu, a one s animalističkom sastavnicom sastavni su dio zoonimske frazeologije (*Bolje vrbac u ruci nego golub na grani. Vol se veže za rogove, a čovjek za riječ*). U zoonimskoj frazeologiji česte su usporedbe i metafore u kojima je jedna od sastavnica zoonim¹² (*crn kao gavran, žedan kao pas, bijesan kao ris*) te zoonimski frazemi sa somatskom sastavnicom¹³ (*imati jezik kao krava rep, imati ptičji ili kokošji mozak*).

3. Metodologija istraživanja

3.1. Cilj istraživanja

U radu će se predstaviti paremiološki izrazi potvrđeni u glasilu (časopisu) hrvatskog društva za zaštitu životinja *Živobran* (1894.–1904.).¹⁴

⁸ Danica Škara, *Glas tradicije* (Mostar – Zagreb: Ziral, 1997), 14–15.

⁹ Dubravka Molnar, „Paremijska u pisanoj javnoj komunikaciji u hrvatskome i engleskome jeziku,“ *Jezikoslovlje*, vol. 10, br. 1-2 (2009): 46.

¹⁰ O poslovicama kao globalnim metaforama vidjeti: Josip Kekez, ur. *Poslovice, zagonetke i govornički oblici* (Zagreb: Matica hrvatska, 1996).

¹¹ Ivanka Matas Ivanković i Goranka Blagus Bartolec, „Subjekt u hrvatskim poslovicama,“ *Fluminensia*, vol. 27, br. 2 (2015): 129–139.

¹² Zoonimom se s onomastičkog gledišta smatra vlastito ime za životinju, a s frazeološkog gledišta zoonimom se označava životinjska sastavnica frazema (a ne naziv za životinju). Više o tome u: Dunja Brozović Rončević i Ankica Čilaš Šimpraga, „Nacrt za zoonomastička istraživanja (na primjeru imena konja),“ *Folia onomastica Croatica*, br. 17 (2008): 37–58. U hrvatskoj lingvistici supostoji i termin zoosem koji podrazumijeva naziv za životinju u njezinom metaforičkom značenju te za referiranje na ljudska bića. Više o tome vidjeti u: Goran Milić, „Pristup zoosemiji u okviru teorije konceptualne metafore i metonimije,“ *Jezikoslovlje*, vol. 14, br. 1 (2013): 197–213.

¹³ Riječ je o frazeološkoj svezi riječi u kojoj se navodi najčešće dominantan dio tijela spomenute životinje.

¹⁴ Paremiologija je znanost o poslovicama.

Budući da se najveći broj paremioloških izraza u analiziranom korpusu referira na čovjeka i njegov odnos prema Drugome, analiza će korpuse građe biti usmjerena na promatranje suodnosa *čovjek – životinja* u paremiološkom izrazu, a potom će se analiza poslovice proširiti i na promatranje čovjekova odnosa prema biljnom svijetu. Analiza paremioloških izraza *Živobrana* pokazat će kakav je bio položaj i odnos čovjeka prema životinjskom i biljnom svijetu u hrvatskom jezičnom i kulturnom kontekstu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće.¹⁵

U analiziranom korpusu paremiološki izraz najčešće se imenuje kao: a) *mudra izreka* (Ž 1895, sv. II: 49);¹⁶ b) *poslovice, narodna poslovice* (Ž 1900, br. 1); c) *prirječje* (Ž 1901, br. 1) što je zapravo doslovan prijevod latinskoga izraza *proverbium*;¹⁷ d) *geslo* (Ž 1904, br. 1); e) *motto* (Ž 1901, br. 1). Da je riječ o ustaljenim metaforičkim izrazima kojima se iz naraštaja u naraštaj prenose životna iskustva, istine i mudrosti, govori i njihovo uvodno stereotipno najavljivanje riječima potvrđeno u analiziranom korpusu: *Naš narod veli...* (Ž 1896, sv. VI), *...veli se...* (Ž 1899, br. 4), *...veli naš narod...* (Ž 1899, br. 4), *...veli naša riječ.* (Ž 1896, sv. VI), *...rekli su naši stari...* (Ž 1899, br. 5), *Danas se ionako veli...* (Ž 1899, br. 6), *...kaže (se) rieč u narodu hrvatskom...* (Ž 1903, br. 1).

3.2. Korpus

Za potrebe rada analizirani su paremiološki izrazi (poslovice i mudre izreke) u novinskim tekstovima objavljenima u glasilu (časopisu) hrvatskoga društva za zaštitu životinja *Živobran* u razdoblju od 1894. do 1904. godine. Odabrani korpus sadrži ukupno 47 paremioloških izraza. Pri odabiru građe za istraživanje u obzir je uzeto šire tumačenje paremije pa su u korpus uvrštene i poslovice s doslovnim

¹⁵ Promatranjem odnosa čovjeka i životinje bavi se znanstvena disciplina *kulturna zoologija* koja pokušava dobiti odgovore na pitanja: Kakav položaj zauzima životinja u ljudskoj kulturi? i Kakav je utjecaj ljudske kulture na egzistenciju životinjskih vrsta? Začetnik je kulturne zoologije u Hrvatskoj Nikola Visković. Više o tome vidjeti: Nikola Visković, *Životinja i čovjek. Prilog kulturnoj zoologiji* (Split: Književni krug, 1996), Nikola Visković, *Kulturna zoologija. Što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji* (Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2009).

¹⁶ U radu se u zagradi navodi početno slovo glasila/časopisa, godina, svezak ili broj izdanja.

¹⁷ Latinski izraz *proverbium* potvrđen je u mnogim europskim jezicima pa tako i u hrvatskom jeziku, i to ponajprije kao izvedenica *proverbijalan*. Osim spomenute izvedenice u hrvatskom su jeziku potvrđeni i izrazi *prirječje, prirječje, pririč, priričak, priročje* i sl. Više o tome vidjeti u: Josip Kekez, ur., *Poslovice, zagonetke i govornički oblici* (Zagreb: Matica hrvatska, 1996).

značenjem (*Tko je napram vjernoj životinji ravnodušan, nema ni sam srca za svoje.*) (Ž 1895, sv. II) kao i one s prenesenim značenjem (*Tko životinju muči – i čovjeka ubije.*) (Ž 1895, sv. II).

Korpus paremioloških izraza klasificirat će se prvo u dvije kategorije s obzirom na objekt o kojem govore: a) paremiološki izrazi sa zoonimskom sastavnicom i b) paremiološki izrazi sa sastavnicom biljnog svijeta. Potom će korpusna analiza paremioloških izraza obuhvatiti izraze koji metaforički govore o čovjekovom karakteru, ponašanju i društvenoj ulozi koji se procjenjuju društveno i moralno prihvatljivima ili neprihvatljivima pa se paremiološkim izrazima prenosi svojevrсна društvena kritika, osuda, kazna ili pohvala s obzirom na čovjekov odnos prema životinjskom i biljnom svijetu. Sukladno navedenom, semantička će se analiza paremija provesti unutar sljedećih semantičkih polja ovisno o tome na koju se čovjekovu osobinu, ponašanje i društvenu ulogu odnose: a) *moralno* značenjsko polje (razlaže se na podskupine odnosno reme: milosrđe, dobrota i plemenitost, okrutnost i zloća); b) *društveno* značenjsko polje (razlaže se na podskupine (reme): ustrajnost, nerad i lijenost, sloga i nesloga, laž i prijetvornost); c) *didaktičko* značenjsko polje (obuhvaća podskupinu (remu) odgoj i obrazovanje). Čovjekov karakter, ponašanje i njegova društvena uloga u odnosu prema životinjskom i biljnom svijetu analizirat će se u kontekstu bioetičko-filozofske misli koja zagovara ne-antropocentrički stav prema kojem ne postoji stroga hijerarhizacija među bićima u prirodi pa onda ni potreba za čovjekovom dominacijom i diskriminacijom Drugoga.

4. Paremiološki izrazi u *Živobranu*, glasilu hrvatskoga društva za zaštitu životinja na prijelazu 19. u 20. stoljeće

4.1. Paremiološki izrazi sa zoonimskom sastavnicom

U radu se preuzima klasifikacija životinjskoga svijeta zastupljena u knjizi Diane Prodanović Stankić¹⁸ koja slijedi Leachovu binarnu podjelu životinjskoga svijeta na: a) životinje koje su pripitomljene, bliske su čovjeku i s kojima se identificira i b) na divlje životinje, zvijeri, s kojima ne pronalazi nikakve sličnosti i prema kojima ima neprijateljski stav. Između tih dviju kategorija (pripitomljenih i divljih zvijeri) nalaze se one prema kojima čovjek ima ambivalentan stav (divljač i štetočine).

¹⁸ Diana Prodanović Stankić, *Životinje u poslovicama na engleskom i srpskom jeziku* (Beograd: Zadužbina Andrejević, 2008), 17.

S obzirom na odnos čovjeka prema životinjskom svijetu u korpusu analiziranih novinskih tekstova glasila hrvatskog društva za zaštitu životinja *Živobran* potvrđene su poslovice u kojima se javljaju:

- 1) domaće životinje – pripitomljene, bliske čovjeku, uzgajaju se kao radna snaga ili za hranu: *Na najbolje konje najvolje najgrdnje muhe sjedati.* (Ž 1899, br. 6) / *Pravedan se smiluje marvi, a srce bezbožnog je nemilosrdno.* (Ž 1896, sv. VI) / *Čast je ljudem Bogu drago – Ne dat mučit niemo blago!* (Ž 1896, sv. VI; 1900, br. 1, 2, 6; 1901, br. 1) / *Blago svoje ti ne muči, Mirno vladat šnjim se uči.* (Ž 1900, br. 2)
- 2) kućni ljubimci – pripitomljene životinje, bliske čovjeku, ni u kom ih slučaju čovjek ne jede: *Čuvaj se pred mačkami, koje jednom laskaju, a onda grebu.* (Ž 1896, sv. V)
- 3) zvijeri – nepripitomljene životinje prema kojima čovjek ima neprijateljski stav, ne jede ih i nad njihovim životom najčešće nema kontrolu: *Gdje kurjaci viju, janjici se kriju.* (Ž 1900, br. 2) / *Čovjek naobražena uma, a divlja srca prava je zvier u ljudskoj podobi.* (Ž 1900, br. 4) ptice – slobodnoživuće, u čovjekovoj neposrednoj blizini, ali bez ostvarenog značajnijeg suživota: *Tko lastavicu umori – kadar je ubiti i svoju majku.* (Španjolska poslovice) (Ž 1895, sv. II).

Navedeni primjeri paremija potvrđuju činjenicu da je čovjek oduvijek apstrahirao prirodu, osobito animalni svijet, kako bi se metaforički izrazio o događajima, pojavama i životnim iskustvima u kojima je sudjelovao.

4.2. Paremiološki izrazi sa sastavnicom biljnog svijeta

U *Živobranu*, glasilu hrvatskoga društva za zaštitu životinja na prijelazu 19. u 20. stoljeće potvrđeni su paremiološki izrazi u kojima se čovjekov odnos prema prirodi metaforički prenosi i na biljni svijet koji ga okružuje: *Samo ravnim kolcem izpravlja se drvo.* (Ž 1896, sv. V) / *Krone nas trnjem mjesto ružami.* (Ž 1899, br. 6) / *Slama brzo gori bez vriedna ostatka.* (Ž 1899, br. 4) / *Tko sije vjetar, žeti će buru.* (Ž 1896, sv. V) / *Sredina se slabo pozna medju vodom i vatrom.* (Ž 1899, br. 4) / *Niti siju niti žanju.* (Ž 1901, br. 2).

4.3. Semantička analiza paremioloških izraza

„Čovjek je misaono i duhovno biće koje promišlja o svojim postupcima u životu pa se često osobine koje ga čine misaonim bićem, duhovne i moralne vrijednosti ili stanja povezana s ljudskim vrijednosnim

sustavom javljaju kao subjekti...⁴⁹ u paremiološkim izrazima. Analiza je korpusne građe obuhvatila paremiološke izraze koji metaforički govore o čovjekovom karakteru, ponašanju i društvenoj ulozi koji se procjenjuju društveno i moralno prihvatljivima ili neprihvatljivima. Na semantičkoj se razini paremiološkim izrazima prenosi svojevrsna društvena kritika, osuda, kazna ili pohvala s obzirom na čovjekov odnos prema životinjskom i biljnom svijetu.

4.3.1. Moralno značenjsko polje

a) MILOSRĐE

Najstrašnji je napredak civilizacije – bez napredka u milosrdju. (Ž 1900, br. 1) / *Blago svoje ti ne muči, Mirno vladat šnjim se uči.* (Ž 1900, br. 2) / *Što ne ćeš da ti se čini, toga ne činiti ni ti nikojoj životinji.* (Ž 1897, sv. VIII) / *Što nećeš da sebi činiš, ne čini ni životinji.* (Ž 1901, br. 1) / *Bieli snieg na srce pade, koji ne zna živih bića jade.* (Ž 1900, br. 1) / *Tko ne čuti milosrdja, nepozna ni vjere.* (Arapska poslovice) (Ž 1895, sv. II) / *Tko je napram vjernoj životinji ravnodušan, nema ni sam srca za svoje.* (Ž 1895, sv. II) / *Pravedan se smiluje marvi, a srce bezbožnog je nemilosrdno.* (Ž 1896, sv. VI)

b) DOBROTA / PLEMENITOST

Kraljević Marko pola pije, pola Šarcu daje. (Ž 1900, br. 1) / *Oj čovječe pravedniče, Pravi božji ugodniče, Ti me vazda goji, hrani, I od zla svakog obrani.* (Ž 1900, br. 3) / *Na najbolje konje najvolje najgrdnje muhe sjedati.* (Ž 1899, br. 6) / *Što ne ćeš da ti se čini, toga ne činiti ni ti nikojoj životinji.* (Ž 1897, sv. VIII) / *Što nećeš da sebi činiš, ne čini ni životinji.* (Ž 1901, br. 1)

c) OKRUTNOST / ZLOĆA

Tko je nemilosrdan, prestaje biti čovjekom. (Ž 1900, br. 1) / *Tko je nemišljen živini, tomu je i Bog nemišljen.* (Ž 1903, br. 1) / *Tko je nemilosrdan, taj će biti bez milosrdja sudjen.* (Ž 1900, br. 6) / *Tko životinju muči – i čovjeka ubije.* (Ž 1895, sv. II) / *Novit justus jumentorum suorum animalis, viscera autem impiorum*

⁴⁹ Matas Ivanković i Blagus Bartolec, „Subjekt u hrvatskim poslovicama,“ 137.

crudelia. ili Pravedni se brine za život svoji životinjâ, a srce opakih je okrutno. (Ž 1895, sv. III) / Čovjek naobražena uma, a divlja srca prava je zvier u ljudskoj podobi. (Ž 1900, br. 9) / Gdje kurjaci viju, janjići se kriju. (Ž 1900, br. 2) / Tko lastavicu umori – kadar je ubiti i svoju majku. (Španjolska poslovice) (Ž 1895, sv. II).

4.3.2. Društveno značenjsko polje

a) USTRAJNOST

Bez muke neima mûke (brašna). (Ž 1899, br. 4) / Kamen po kamen veli se. (Ž 1899, br. 4) / Zrno do zrna pogača, kamen do kamena palača. (Ž 1900, br. 2)

b) NERAD I LIJENOST

Niti siju niti žanju. (Ž 1901, br. 2) / Slama brzo gori bez vriedna ostatka. (Ž 1899, br. 4)

b) SLOGA / NESLOGA

Krune nas trnjem mjesto ružami. (Ž 1899, br. 6) / Samo ravnim kolcem izpravlja se drvo. (Ž 1896, sv. V) / Sredina se slabo pozna medju vodom i vatrom. (Ž 1899, br. 4) / Tko sije vjetar, žeti će buru. (Ž 1896, sv. V)

c) LAŽ / PRIJETVORNOST

Čuvaj se pred mačkami, koje jednom laskaju, a onda grebu. (Ž 1896, sv. V) / Rađe cvrkutaju mladi, kad im stariji predpjevaju. (Ž 1896, sv. V).

4.3.3. Didaktičko značenjsko polje

a) ODGOJ I OBRAZOVANJE

Rađe cvrkutaju mladi, kad im stariji predpjevaju. (Ž 1896, sv. V).

4.3.4. Paremiolški izrazi u kontekstu zoolingvistike, kulturne zoologije i bioetike

Paremiološki izrazi u analiziranom korpusu predstavljaju svojevrsne stereotipne obrasce²⁰ kojima čovjek prikazuje fizičke, intelektualne, moralne, emocionalne i društvene (socijalne) odlike ljudi. Te su odlike prvo dodijeljene životinjama, čime se institucionalizira stereotip, a potom se i metaforički referira na objekt, tj. na čovjeka o čijem karakteru zapravo progovara. Individualnost, egoizam, nepredvidivost i prijetvornost čovjekove naravi pretočeni su u paremiološku metaforičku sliku mačke koja se prvo umiljava čovjeku, da bi ga potom grebala (Ž 1896, sv. V). Čovjekova se okrutnost dovodi u vezu sa zvijerima – skupinom životinja koje čovjek nije uspio pripitomiti, koje ubija i prema kojima osjeća prezir (Ž 1900, br. 9). Krotkost, plahost i dobrotu čovjek dovodi u vezu sa zoonimom janje (Ž 1900, br. 2) kojemu je suprotstavljen zoonimom kurjak, vuk koji simbolizira grubost, oštrinu, nezasitnost odnosno utjelovljenje nečega što je tuđe (a ne svoje), nečega što je daleko (a ne blisko), nečega demonskog (spram ljudskog), divljeg (spram pitomog/domaćeg).²¹ Stereotipno se čovjekova dobrotu, plemenitost i vrijednost dovodi u vezu s konjem koji je u prošlosti bio vrlo korisna, vrijedna radna životinja (Ž 1899, br. 6) dok je zoonim muha stereotipno predstavljen kao njegova suprotnost jer je riječ o sićušnom kukcu koji svojom stalnom prisutnošću dosađuje i kojeg čovjek percipira kao beskorisnu životinju. U zoonimskoj paremiologiji u analiziranom korpusu očita je, dakle, isključivo jednosmjerna čovjekova stereotipizacija životinjskoga svijeta uvjetovana pomanjkanjem dara govora životinja čime se čovjek nalazi u privilegiranom položaju u odnosu na životinju. Naime, čovjek je zbog dara govora u povoljnijem položaju jer svoje mišljenje može izraziti riječima, dok je ta mogućnost životinji uskraćena.²²

²⁰ „Stereotipi počivaju na vjerovanju da obilježja pripisana drugoj grupi vrijede za sve njezine članove i da se radi o prirodnim karakteristikama ili vječnim prirodnim zakonima. To su neopravdano pojednostavljene i generalizirane sheme koje ne odgovaraju stvarnim činjenicama.“ Mislava Bertoša, „Stereotipi o životinjama,“ u *Teorija i mogućnosti primjene pragmalingvistike*, ur. Lada Badurina (Zagreb – Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 1999), 65.

²¹ Jasmina Vojvodić, „Ljepotica je ukrotila zvijer (O vuku i liji u Svetoj knjizi vukodlaka Viktora Pelevina),“ u *Kulturni bestijarij II. Dio*, ur. Suzana Marjanić i Antonija Zaradija Kiš (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Institut za etnologiju i folkloristiku, 2012), 687–707.

²² Ivana Vidović Bolt, *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji I* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2011).

Paremiološki izrazi u analiziranom korpusu pokazuju čovjekov bipolaran odnos prema prirodi i živom svijetu što ga okružuje. Čovjekov je suživot s drugima obilježen suprotnostima – milosrđe, dobrotu i plemenitost kao univerzalne ljudske vrijednosti stoje naspram čovjekove nemoralnosti, okrutnosti i zloće, laži i prijetvornosti, težnja za pravdom nad nepravdom, ustrajnost u radu uz nerad i lijenost, suživot u krhkoj slozi i jakoj neslozi. Nestalnost i mijene u svom životu čovjek metaforički uspoređuje s prirodnim pojavama i njezinim suprotnostima: *sijati vjetar i žeti buru, kruniti trnjem umjesto ružama, ne imati sredinu između vode i vatre, sjeći a ne dosjeći, čupati a ne iščupati*.

U kontekstu kulturne zoologije analizirani paremiološki izrazi prenose jasnu univerzalnu civilizacijsku poruku da se do kulturnog i materijalnog dostignuća dolazi pravednijim i milosrdnijim suživotom ljudi i ne-ljudi.

Paremiološki izrazi u *Živobranu*, glasilu hrvatskoga društva za zaštitu životinja, iščitavaju se i u kontekstu bioetike, znanstvene discipline koja se bavi „egzistencijom živih bića i okolnostima u kojima egzistiraju“²³ odnosno u kontekstu „etike života“,²⁴ primijenjene etike ili tzv. „etike životinja“.²⁵ Bioetika zagovara ne-antropocentrički stav prema kojem ne postoji stroga hijerarhizacija među bićima u prirodi te ističe relativizaciju uobičajene diskreditacije životinja u odnosu na čovjeka.²⁶ Dio paremija u analiziranom korpusu govori o čovjekovoj moralnoj obvezi biti dobar, milosrdan i pravedan kako prema ljudima tako i prema ne-ljudima, tj. životinjama (Ž 1895, sv. II, III; 1897, sv. VIII; 1901, br. 1). Paremije potvrđuju filozofsko-etičku misao Schopenhauera, strastvenog prijatelja životinja i zagovornika njihove zaštite²⁷ koji smatra da je zlostavljanje životinja usko povezano s dobrotom karaktera, da se pouzdano može tvrditi da se onaj koji je okrutan prema životinjama ne može zvati čovjekom (Schopenhauer 1990: 185–186) (Ž 1897, sv. VIII; 1903, br. 1).

²³ Orhan Jašić, *Bioetički problemi u publikacijama Islamske zajednice u BiH od 1945. do 2012* (Zagreb: Pergamena, 2019), 26.

²⁴ Hrvoje Jurić, „Peter Singer između Zagreba i Beograda,“ *Reč. Časopis za književnost i kulturu i društvena pitanja*, br. 61 (2001): 142.

²⁵ Željko Kaluđerović, „Bioetički pristupi životinjama,“ *Socijalna ekologija*, vol. 18, br. 3–4 (2009): 311–322.

²⁶ Kaluđerović, „Bioetički pristupi životinjama,“ 311.

²⁷ Prema: Iva Rinčić i Amir Muzur, *Fritz Jahr i rađanje europske bioetike* (Zagreb: Pergamena, 2012).

5. Zaključak

Paremiološka građa *Živobrana* promatrana je u kontekstu zoolingvistike, kulturne zoologije i bioetike, a zajedničko im je filozofsko-etičko propitivanje čovjekova identiteta u kojem se čovjek određuje kao biće suprotno Drugome, kao neživotinja, a životinja se određuje kao ono što je neljudsko.²⁸ Paremije potvrđuju činjenicu da je čovjek oduvijek apstrahirao prirodu, njezin biljni i životinjski svijet, kako bi se metaforički izrazio o događajima, pojavama i životnim iskustvima u kojima je sudjelovao. Analiza je korpusne građe pokazala i da paremije govore o čovjekovu karakteru, ponašanju i društvenoj ulozi na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Čovjekov život *uz* i *sa* životinjskim i biljnim svijetom procjenjuje se kao društveno i moralno *prihvatljivo* ili *neprihvatljivo* pa mu se metaforičkim izrazima prenosi svojevrsna društvena kritika, osuda i kazna. Korpus potvrđuje i dio paremija u kojima se ogledaju stereotipni obrasci prikazivanja fizičkih, intelektualnih, moralnih, emocionalnih i društvenih (socijalnih) odlika ljudi koje su u paremiološkim izrazima prvo dodijeljene životinjama i biljkama, a potom se i metaforički referiraju na čovjeka i njegov karakter. Paremije propituju čovjekovu moralnost i etičnost koja ne smije isključiti odnos prema Drugome, nego, naprotiv, u kontekstu bioetičke misli pozivaju na odgovornost, milosrđe i suosjećanje prema slabijem od sebe.

Literatura

- Batinić, Anita. *U carstvu životinja. Animalističko čitanje hrvatskih dječjih časopisa*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Filozofski fakultet – Periodica Croatica, 2013.
- Bertoša, Mislava. „Stereotipi o životinjama.“ U *Teorija i mogućnosti primjene pragmalingvistike*, uredila Lada Badurina, 63–75. Zagreb – Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 1999.
- Brozović Rončević, Dunja, i Ankica Čilaš Šimpraga. „Nacrt za zonomastička istraživanja (na primjeru imena konja).“ *Folia onomastica Croatica*, br. 17 (2008): 37–58.
- Hudeček, Lana. „Jezične značajke novinskih naslova.“ U *Jezik i mediji – jedan jezik: više svjetova*, uredila Jagoda Granić, 297–303. Zagreb – Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 2003.

²⁸ Anita Batinić, *U carstvu životinja. Animalističko čitanje hrvatskih dječjih časopisa* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Filozofski fakultet – Periodica Croatica, 2013), 90.

- Jašić, Orhan. *Bioetički problemi u publikacijama Islamske zajednice u BiH od 1945. do 2012.* Zagreb: Pergamena, 2019.
- Jurić, Hrvoje. „Peter Singer između Zagreba i Beograda.“ *Reč. Časopis za književnost i kulturu i društvena pitanja*, br. 61 (2011): 141–154.
- Kaluđerović, Željko. „Bioetički pristupi životinjama.“ *Socijalna ekologija*, vol. 18, br. 3–4 (2009): 311–322.
- Kekez, Josip, ur. *Poslovice, zagonetke i govornički oblici.* Zagreb: Matica hrvatska, 1996.
- Matas Ivanković, Ivanka, i Goranka Blagus Bartolec. „Subjekt u hrvatskim poslovicama.“ *Fluminensia*, vol. 27, br. 2 (2015): 129–139.
- Milić, Goran. „Pristup zoosemiji u okviru teorije konceptualne metafore i metonimije.“ *Jezikoslovlje*, vol. 14, br. 1 (2013): 197–213.
- Mlikota, Jadranka. „O početku osječkoga novinstva na hrvatskom jeziku.“ *Filologija*, br. 56 (2011): 83–110.
- Molnar, Dubravka. „Paremija u pisanoj javnoj komunikaciji u hrvatskome i engleskome jeziku.“ *Jezikoslovlje*, vol. 10, br. 1-2 (2009): 45–58.
- Prodanović Stankić, Diana. *Životinje u poslovicama na engleskom i srpskom jeziku.* Beograd: Zadužbina Andrejević, 2008.
- Rinčić, Iva, i Amir Muzur. *Fritz Jahr i rađanje europske bioetike.* Zagreb: Pergamena, 2012.
- Rišner, Vlasta, i Maja Glušac. *Kroz mijene i dodire publicističkoga stila.* Osijek: Filozofski fakultet u Osijeku, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, 2011.
- Rišner, Vlasta. „Jezik hrvatskih novina i časopisa u 19. stoljeću.“ U *Povijest hrvatskoga jezika, knjiga 4.: 19. stoljeće*, uredili Josip Lisac, Ivo Pranjković i Marko Samardžija, 245–299. Zagreb: Croatica, 2015.
- Rišner, Vlasta, i Jadranka Mlikota. „Jezik hrvatskih novina i časopisa u 20. stoljeću.“ U *Povijest hrvatskoga jezika, knjiga 5.: 20. stoljeće*, uredili Ivo Pranjković i Marko Samardžija, 245–301. Zagreb: Croatica, 2018.
- Škara, Danica. *Glas tradicije.* Mostar – Zagreb: Ziral, 1997.
- Vidović Bolt, Ivana. *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji I.* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2011.
- Vinaj, Marina. „Građa za bibliografiju osječkih novina 1848.–1945.“ *Knjižničarstvo, glasnik Društva knjižničara Slavonije i Baranje*, br. 1–2 (2003): 7–35.
- Visković, Nikola. *Životinja i čovjek. Prilog kulturnoj zoologiji.* Split: Književni krug, 1996.
- Visković, Nikola. *Kulturna zoologija. Što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji.* Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2009.
- Vojvodić, Jasmina. „Ljepotica je ukrotila zvijer (O vuku i liji u Svetoj knjizi vukodlaka Viktora Pelevina).“ U *Kulturni bestijarij II. dio*, uredile Suzana Marjanić i Antonija Zardija Kiš, 687–707. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Institut za etnologiju i folkloristiku, 2012.

Izvori

- Živobran. Rad zagrebačkoga društva za zaštitu životinja*, sv. I, II, III (1895).
- Živobran. Rad zagrebačkog društva za zaštitu životinja u Zagrebu*, sv. V, VI (1896).

Živobran. Rad zagrebačkog društva za zaštitu životinja u Zagrebu, sv. VIII (1897).

Živobran. Glasilo hrv. društva za zaštitu životinja u Zagrebu, br. 4, 5, 6 (1899).

Živobran. Glasilo hrv. društva za zaštitu životinja u Zagrebu, br. 1, 2, 3, 6, 9 (1900).

Živobran. Glasilo hrv. društva za zaštitu životinja u Zagrebu, br. 1, 2 (1901).

Živobran. Glasilo hrv. društva za zaštitu životinja u Zagrebu, br. 1 (1903).

Živobran. Glasilo hrv. društva za zaštitu životinja u Zagrebu, br. 1, 2, 6 (1904).

Zoolinguistic Analysis of Proverbs in the Journal of the Croatian Association for the Protection of Animals „Živobran“ at the Turn of the 19th And 20th Centuries

Summary: A proverb is a concise, structurally complete saying formed as a reflection of a life experience or a speaker's wisdom within a certain socio-cultural space. Based on tradition, in other words, on extralinguistic, real and concrete experience of a speaker, proverbs, through their constant use, become a constituent of collective experience and assume general meanings. Therefore, they serve an important didactic and moral-educational function in the language of the community. The paper explores the representation of proverbs (wise sayings) in the journal of the Croatian Association for the Protection of Animals „Živobran“ (1894–1904). The analyzed corpus consists of proverbs whose subject is most frequently an animal, or a human and their relationship towards animal world. The analysis of zoonymic paremiology will raise moral-ethical issues, such as speciesism and empathy, in the context of cultural zoology and biethics. Zoonymic paremiology on the pages of „Živobran,“ the journal of the Croatian Association for the Protection of Animals reveals historical-cultural cognitions on animal world of Croats at the turn of the 19th and 20th centuries.

Keywords: zoolinguistics, paremiology, journal „Živobran“